

MAGYAR AVANTGÁRD IRODALOM

DERÉKY PÁL

Kálmán C. György: Elharcok és arcélek

A korai magyar avantgárd költészet és a kánon

Balassi Kiadó, Budapest, 2008. 296 oldal, 2200 Ft

(Opusz Irodalomelméleti tanulmányok.)

Új sorozat 10.)

Kappanyos András: Tánc az élen

Ötletek az avantgárról

Balassi, Budapest, 2008. 270 oldal, 2200 Ft

(Opusz Irodalomelméleti tanulmányok.)

Új sorozat 11.)

Ekét tanulmánykötet főleg a magyar történeti avantgárd irodalom kérdéseivel foglalkozik. Eredményeik olyan gondolati ívekké szerveülnek, amelyek egyúttal képet adnak a szerzők munkamódszerének és elméleti beállítódásának egészéről – avantgárdkutatásaik terén. Kappanyos András bevezetőjében így ír: „Ennek a könyvnek a háttérében – évtizedes távlatban – két másik könyv terve áll. Az egyik egy kritikátörténeti monográfia a magyar avantgárról, a másik egy ismeretterjesztő kismonográfia és szöveggyűjtemény a nemzetközi dadaizmusról. [...] Az időben párhuzamos kutatások és gondolatmenetek révén nyert belátások – akárcsak két kutatófúrás vagy ugyanarra a területre vezetett két különböző útvonalú expedíció esetében – összekapcsolódtak, befolyásolták egymást, és már a köztes és környező területre, az avantgárd egészére vonatkozó hipotéziseket, következtetéseket is lehetővé tettek.” (7. old.) Kívánatos lenne a készülő dadaizmus-monográfia megjelenítése, mivel az izmus-sorozatok összes kötete elavult (talán a szürrealizmus-feldolgozás a legkevésbé). A Kappanyos kötetében több helyre tördelt darabban olvasható dada-elmélet és dada-áttekintés már első olvasásra is meggyőző. Szerzője átfogó, szinte enciklopédikus tudását láttatja ezen a területen, mintegy ígéretes szinopszisként sejteti, mi mindenről lehet szó, ha teljesen kibontaná, olyan nagy terjedelemben, amilyet az anyag megkíván. Vagy kézikönyv formában közölné, ugyanakkor részletesen kibontható formában a világhálón. Ma már sok irodalom- és művészettörténeti témakör nyújt hasonló elektronikus áttekintést, a dadaizmus példajaként talán az Iowai Egyetem Digital Dada Library Collection portálját említeném.¹

A magyar anyag elektronikus hozzáférhetővé tételét természetesen Kappanyos András is tematizálja,

mégpedig a kötet *Hogyan kellene megírni a magyar avantgárd történetét?* című írásában. A címhez a szerző ezt a lábjegyzetet fűzi: „Az alábbi szöveg a Nemzeti Kutatásfejlesztési Hivatal Jedlik Ányos Pályázatára 2004-ben benyújtott – és forráshiány miatt nem támogatott – projektjavaslat rövidített változata.” (163. old.) Nézzük, milyen egy avantgárdkutatást célzó pályázat forráshiányos időkben. Címe, a MA-projekt, részben betűszó (*magyar avantgárd*), részint Kassák nagy hírű MA-folyóiratát hivatott megidézni. Formája állandóan bővíthető, interaktív elektronikus adatbank lenne. „A projekt és a közeg természetéből adódik – írja Kappanyos –, hogy a hipermédiacédlak szemelvényeket is tartalmaznak (hang, kép, szöveg). S noha a vállalkozás jellege egyáltalán nem mutat a filológia vagy a textológia irányába, elengedhetetlen, hogy az elektronikus szövegiadás területén is tegyünk néhány kezdeményezést. A munka során ugyanis számba kell venni a magyar avantgárd fontos dokumentumait, és meg kell kezdeni ezek korszerű hozzáférhetővé tételét (digitalizálását) is. Egyedül Kassák legjelentősebb folyóiratának, a *MÁ*nak létezik modern faksimile kiadása [amelyből hiányzik az 1925. évi (X. évf.) második szám, egyben az 1925. március 22-én megrendezett, német nyelvű schwarzwaldaali MA-est programfüzete – D. P.]), de az is csak a legnagyobb könyvtárakban található meg. A kisebb folyóiratok – *A Tett*, *Ék*, *Akaszott ember*, *IS* stb. – eredeti példányaihoz a kutatók is alig juthatnak hozzá.” (169. old.). A projekt legfontosabb végterméke egy dinamikus, továbbfejleszthető, hipertext vezérlésű, internetes szolgáltatás volna, amely kutatási környezetnek és taneszköznek egyaránt alkalmas. Volna, ha nem lenne forráshiány. Nem tudom és nem akarom tovább idézni a pályázat szövegét, de jó lelkiismerettel ajánlom mindenki figyelmébe, aki avantgárdkutatással foglalkozik vagy szeretne foglalkozni. Velős esetleírás, kompakt megoldási tervcsomag. Nem értek vele egyet abban, hogy összemossa az avantgárd- és a neoavantgárdkutatást – utóbbira ott az *Artpool* és Szentjóby (St. Auby) *HPM*-projektje, valamint az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete. Amennyiben viszont kizárólag a magyar neoavantgárd *irodalomról* lenne szó, akkor ezt a részleget önállóan, a Magyar Műhely és a Ráció Kiadó közreműködésével kellene megvalósítani. De már csak azért is érdemes lett

1 ■ <http://sdrc.lib.uiowa.edu/dada/collection.html>

volna kivenni a neo-részt, mert vele együtt a pályázat túldimenzionálnak tűnik. És messze túllép a címben megjelölt feladatkörön, a magyar avantgárd irodalom történetének taglalásán. A pályázat összes többi részét pontról pontra aláírom, és minél gyorsabb megvalósítását tartanám kívánatosnak. Remek ötlet volt ebben a kötetben megjelentetni! Újra és újra be kellene adni, akár részekre bontva is, míg legalább egyes darabjainak a finanszírozása sikerül. Fontos lenne egyáltalán elkezdeni, hozzákezdeni, hozzálátni valamelyik, bármelyik részének a megvalósításához – esetleg nemzetközi kooperáció keretében.

Kappanyos könyvének másik lényeges problémája a kánon, a kanonizálás. De hogyan lehet kanonizációról beszélni, amikor még mindig csak desideratum a történeti magyar avantgárd irodalom szövegeinek hozzáférhetőleg áttekinthetése? Bármilyen furcsának tűnik is (lehet, hogy nem az), a régi magyar irodalom szövegvilága lényegesen jobban dokumentált. 1998-ban

és 2000-ben megjelent egy-egy tisztán avantgárd szöveggyűjtemény, de hát ilyenből még jó néhány elkellene ahhoz, hogy egyáltalán együtt lássuk a történeti magyar avantgárd irodalom termésének a javát – amit jelenleg néhány beavatott kutatón kívül nem ismer más. Hiába részesült ugyanis mindkét antológia igen kedvező fogadtatásban, mégsem fejtettek ki akkora vonzerőt, hogy fiatal kutatók fantáziát lássanak az avantgárd további kutatásában, és kutatási alapok vagy más pénzforrások az eredmények megjelenítésében. A helyzet azóta tovább romlott, sőt abszurd vonásokat kezd ölteni. Mert a történeti avantgárd irodalom egyfelől 1990 óta biztos helyet kapott a magyar irodalomtörténetben, másfelől viszont azt a helyet *nem a szövegeivel érdemelte ki*, hanem a létével; a nemzetközi társművészeti mozgalmakkal és irányokkal való egyidejűsége, szoros kapcsolata és folyóiratainak világszínvonalá miatt. Joggal tehető fel ezek után a kérdés: miért nincs igazi továbblépés a kialakult helyzet két fő oka – a szövegközlés és értelmezés hiányosságai – felszámolásában?

Kanonizálni csak fogható valamit lehet, az avantgárd szöveg pedig kicsúszik a kézből, szétfolyik, szétmállik a hagyományos módszerekkel rendszerezni akaró ujjak között. Ennek a jellegzetességnek a poétikai-társadalmi (így, együtt) okait a XX. század hatvanas éveinek közepén-végén kezdték el keresni, mivel az újavantgárd jelentkezése 40-50 év távlatából aktu-

álissá tette a történeti avantgárd újraértékelését. Bori Imre és Peter Bürger egyaránt ennek a készletnek engedelmességgel dolgozott. Kappanyos mindkettőjük munkásságát pozitívan értékeli, de természetesen történeti kontextusba helyezve.

Több tanulmányában, mindenekelőtt a *Bővített retorika* címűben éppen a leírhatóság, megfoghatóság, osztályozhatóság érdekében alapos vizsgálat tárgyává teszi az avantgárd költemény poétikai összetevőit. Ez kétségtelenül hiánypótló vállalkozás, mivel sajnos

keves meggyőző avantgárd szövegelemzés van forgalomban a piacon, a legtöbb vagy érthetetlen-követhetetlen, vagy esetlegesnek tűnik. Erre Kappanyos többször is reflektál a könyvben, többek között az *Avantgárd és kanonizáció* fejezetben is. Értelmezés és kanonizáció összefüggéseit vizsgálva itt így ír: „az avantgárd szövegeknél nincs olyan konszenzusos, kvázi-objektív értékelési szempontrendszer, mint a hagyományos szövegeknél. Nem tudjuk olyan könnyen megmondani, hogy mi a jó.

És ezért van függőben, ezért nem fejeződött be máig sem a magyar avantgárd kanonizációja.” (202–203. old.)

Kritikatörténeti megközelítésből a bizonytalanság fő okát az avantgárd normativitásigényében látja. „Az avantgárdnak a normativitás a létalapja. Egyik központi intenciója: *megmutatni, milyen legyen a művészet* (sőt, hogy milyen legyen az élet), a másik pedig: *nem megfelelni a létező elvárásoknak*. Egyfelől erőteljes normákat képez tehát, másfelől pedig folyamatosan normákat sért. A fennállóval való szembefordulás még az erőtlenebb avantgárd műveknek is erős deklaratív normaképző funkciót biztosít, s ami normát deklarálnak, az feltétlenül a kritikatörténet tárgya.” (38. old., kiemelés az eredetiben).

A kritikatörténet eleve értelmezés-, illetve szemlélettörténet, és nem korlátozódik a „kritika” műfaji címkével jelölt szövegek és a bennük kifejtett álláspontok történetére, hanem tárgyának tekinti mindazokat a szövegeket, megnyilvánulásokat és intézményeket, amelyek normákat deklarálnak (beleértve az implicit normák vizsgálatának szükségességét is), épp ezért egyaránt alkalmas történeti és jelenbeli dimenzióiban áttekinteni az avantgárd irodalmi műalkotásnak és közegének teljes spektrumát, írja Kappanyos.

Az avantgárd szövegformáló műveleteinek bemutatását működésük leírása követi a következő, *Avantgárd processzusok* című fejezetben. Ebben szó esik a

A bécsi MA munkatársai 1922-ben: Bortnyik Sándor, Uitz Béla, Ujvári Erzs, Simon Andor, Kassák Lajos, Simon Jolán, Barta Sándor

határátlépő, az efemer, az interaktív és kombinatorikus, az aleatorikus, a performatív, az önreferenciális, valamint a rekontextualizáló eljárásokról. Példaanyagának darabjait az avantgárd irodalom és művészet teljes anyagából kölcsönzi, nemcsak a magyarból, ami ellen semmi kifogás nem merülhet fel. Alapvető szemléletbeli különbség mutatkozik viszont a szerző és az avantgárdkutatók többségének véleménye között abban, hogy Kappanyos a XX. századi avantgárd irodalmat és művészetet egészként, folyamatként tételezi, míg a legtöbb kutató két külön kutatási tárgynak tekinti a magyar avantgárd és neoavantgárd irodalmat. Nem lehet egy kalap alá venni a kettőt, hiszen sem személyi, sem szemléletbeli folyamatoság nincs köztük, utóbbi nem hivatkozik az előbbire, nincsen normativitásigénye, és még számtalan más jellemzőjük is sarkosan különbözik. Az eltérő álláspontok ismertetése túl messze vezetne, s miután Kappanyos sem fejt ki tételesen a magáét (csak jelzi Jackson Pollock, Nagy László, Papp Tibor és mások nevének említésével) én is csak a probléma jelzésére szorítkozom, és pusztán annyit teszek hozzá, hogy elmélete alapos, tételes bizonyításra szorulna. Elképzelhetőnek tartom, hogy ezt a koncepciót az a vágy ihlette, hogy felmutassa: a XX. századi magyar avantgárd nemcsak nemzetközi és összművészeti; nemcsak térben, hanem időben is hálózatot alkot. Csak hát ezt dokumentálni kellene, mint ahogy a magyar és külföldi művészettörténészek teszik már vagy húsz éve folyamatosan.

Feltűnő a magyar avantgárd művészet és irodalom feldolgozottságának mértékében megmutatkozó aránytalanság. Számtalan olyan monográfia, gyűjteményes kötet, illetve bőven kommentált kiállítás-katalógus jelent meg az utóbbi időben (angolul és németül is), amely a magyar avantgárd művészeinek munkásságát egy európai hálózat részeként tárgyalja. Ezeknek sem módszerei, sem eredményei nem állnak ellentmondásban egymással, úgy tűnik, mintha konszenzus lenne kialakulóban.² Az irodalomközpontú feldolgozás a művészettörténetihez képest sehol sem tart. Nincsenek olyan szemléletű Déry-, Illyés-, József Attila-, Kassák-, Márai-, illetve Szabó Lőrinc-monográfiák, amelyek az avantgárdot ne előkészületként, próbálkozásként, lázadásként, vargabetűként vagy – a legszebb – termékeny zsácutcaként aposztrofálnák, hanem értékítélettől mentesen mint az írói pálya egy állomását. Alig akad olyan monográfia, amelyben valamely szerző avantgárd korszaka a fejlődés természetes állomásaként ábrázolható, akár Picasso kék vagy piros, Benn vagy Pound akár milyen korszaka. Avantgárd pályaszakaszokat gond nélkül integráló monográfiákkal természetesen tele van az angol–német–francia piac. Ezekben inkább a fordított optika látszik működni: minél nagyobb és elismertebb egyes alkotók későbbi, *klasszikus* termése, annál érdekesebbé válik avantgárd korszakuk is. Abszurdumnak tűnne a kettőt egymás ellen kijátszani. Egyetlen olyan magyar antológiát ismerek,

ahol az írói életműveken belül avantgárd és nem avantgárd réteg (már amelyikben van ilyen) a legnagyobb természetességgel áll egymás mellett: a Balázs Imre József által válogatott és kommentált *Erdélyi magyar költők 1918–2000* című kötetet.³ Balázs Imre József egész eddigi avantgárdkutatására egyébként ez a korpuszteremtő-integráló igyekezet nyomja rá a bélyegét.

Dezintegráló vagy süllyesztő felé tuszoló igyekezet már régen nincs a magyar avantgárd irodalommal kapcsolatban, csak sok ügyetlenkedés, csetlés-botlás. Ezt önkritikaként is mondom, mivel nekem sem sikerült csapatot szerveznem az *Avantgárd- és Modernség-Kutatás Európai Hálózata* 2008. május 29–31. között a Genti Egyetemen rendezett, első konferenciájára.⁴ Magyarországot senki nem képviselte, magyar egyetemről, kutatóintézetből nem vett részt senki. Magyar kutatóként egyedül Forgács Éva (Art Center, College of Design, Pasadena) volt jelen, Mednyánszky Lászlóról tartott előadást. Magyar témaként két esetben felmerült Kassák neve (egyszer a képarchitektúra, egyszer pedig a Max Hermann Maxy által szervezett 1924-es bukaresti kiállítás kapcsán), valamint Uitz Béláé (Ludd-sorozatát elemezte Paul Stirton, a University of Glasgow kutatója).

Kappanyos András avantgárd művészettörténeti, kritikátörténeti és legtagabb értelemben vett szöveg-dokumentációs-szöveggondozói munkássága szerves egészet alkot, kötetének egésze ezt jól tükrözi. Ez lehet a kanonizációs szándék legerősebb biztosítója – különösen akkor, ha nincs egyedül, hanem munkaközösség részének érezheti magát. És valóban, Kappanyos András és Kálmán C. György elgondolásai sokban közel állnak egymáshoz, többször hivatkoznak egymás munkásságára.

Kálmán C. György bevezetőjében így határozza meg könyve jellegét: „A jelen írás egyszerűnek tetsző irodalomtörténeti kérdések köré épül: milyen közegbe

2 ■ Bernd Finkeldey – Kai-Uwe Hemken et al. (Hg.): *Konstruktivistische Internationale. Schöpferische Arbeitsgemeinschaft 1922–1927. Utopien für eine europäische Kultur* (az 1922-es düsseldorfi „dada-kongresszus” 70. évfordulójára rendezett kiállítás katalógusa). Verlag Gerd Hatje, Ostfildern-Ruit bei Stuttgart, 1992.; Jürgen Schilling (Hg.): *Wille zur Form. Ungegenständliche Kunst in Österreich, Polen, Tschechlowakei und Ungarn 1910–1938*. Sares, Wien, 1993.; N. Mészáros Júlia (szerk.): *Közép-Európai avantgárd rajz és grafika 1907–1938*. Palatia, Győr, 2001.; Passuth Krisztina: *Avantgarde kapcsolatok Prágától Bukarestig 1907–1930*. Balassi, Bp., 1998. (németül: 2003.); Körner Éva: *Izmusokkal és izmusok nélkül*. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Bp., 2005.; Timothy O. Benson – Éva Forgács (eds.): *Between Worlds. A Sourcebook of Central European Avant-Gardes 1910–1930*. The MIT Press, Cambridge, Mass. – London, 2002.; Timothy O. Benson (ed.): *Central European Avant-Gardes: Exchange and Transformation 1910–1930*. The MIT Press, Cambridge, Mass. – London, 2002. (németül: *!avantgarden! in mitteleuropa 1910–1930 – transformation und austausch*. E. A. Seemann, Leipzig, 2002.); Forgács Éva: *A Duna Los Angelesben: művészeti írások* (különösen: A konstruktívizmus mint megváltástan. Az irányzat magyar változatai). Kijárat, Bp., 2006.; Stephen Bury (ed.): *Breaking the Rules. The Printed Face of European Avant-Garde 1900–1937*. The British Library, London, 2008.

3 ■ Kalota, Kolozsvár, 2002.

érkezett a magyar avantgárd, mit talált és mit változtatt; hogyan és miért állt ellen a közeg az új jelenségnek; miként próbálta felvenni a harcot az avantgárd azzal, amit talált, mit integrált, mit közvetített, mit utasított el; hogyan alakult ennek a nem sűrűdásmentes eseménynek a későbbi sorsa, milyen maradandó nyomokat hagyott az irodalomtörténeti gondolkodásban; s [...] milyen elméleti keretben érdemes mindezt vizsgálni.” (7. old.)

Kötetét – a bevezető elméleti keret bemutatása után – két mintaszerű szerzőportréval, Újvári Erzsi és György Mátyás költészetének vizsgálatával indítja. Mindkettőjükéről teljes pályaképet ad, és noha nem társtalan vagy előzmény nélküli a „kisebb avantgárd költők/írók” bemutatása,⁵ illetve egyes klasszikusok avantgárd korszakának kontextualizálása életművükben,⁶ új az, hogy Kálmán a magyar avantgárd irodalom fejlődésvonalába illeszti be a két szerzőt. Újvári pályája a bécsi szakítás és a moszkvai emigráció miatt tört derékba, György Mátyás meg az 1917-ben bekövetkezett csoportos budapesti szegregáció résztvevőjeként nyilván nem kísérrelhetette meg a csatlakozást a MA bécsi köréhez. Így Sinkó Ervin átszellemült krisztianizmusához próbált közeledni, sajnos sikertelenül, mivel írói természetéhez – mint Kálmán meggyőzően bizonyítja – inkább a groteszk, a vaskos köznapi humor állt közelebb.

Nem véletlenül esett Kálmán C. György választásra éppen Újvári és György Mátyásra, hanem azért, mert mindkettőjük értelmezése a korai avantgárd irodalom alapos ismeretét feltételezi, és a korai avantgárd egyúttal az ő szűkebb kutatási területe is.

Az avantgárdkutató Kálmán C. Györgyöt leginkább foglalkoztató kérdés az, hogy milyen keretben, milyen történetben helyezhető el a rekonstruált irodalomtörténeti avantgárd-önkép, illetve a Kassák értelmezte avantgárd irodalomtörténet, továbbá a magyar történeti avantgárd irodalom összes későbbi, eddig megie-

lent történeti feldolgozása. Beleértve a fentebb tárgyalt Újvári Erzsi és György Mátyás, illetve a többi avantgárd író és költő portréját. Milyen kontextusban állnának ezek össze kerek egészzé, értelmes elbeszéléssé? A keret Kálmán C. György szerint lehet a hagyományé, amelyben mind a *Nyugat*, mind az avantgárd csak mellékszereplők; a középpontban a folytonosság állna, és nem a változás – e történet hitelességének igazolója a kor közizlése volna; míg egy másik lehetséges megközelítés például a *Nyugat* folyóiratra összepontosítana, tehát a modernséget helyezné a középpontba. De lehetne összpontosítani az avantgárdra is, függetlenül attól, mekkora korabeli közönsége és ismertsége vagy milyen későbbi hatása volt (ezt a történetet például külföldi párhuzamokkal lehetne hitelesíteni). Kálmán így folytatja: „mindegyik történettípushoz egy-egy kánon tartozik; és pedig (legalább) két értelemben. Egyrészt az a rekonstruált kánon, amely a tárgyalt korban volt jellemző, másrészt a történész saját kánonja, az aktuális kánon, mely számára előírja, mit hogyan kell olvasni.” (135. old.)

Véleményem szerint az első kettő nem működik, illetve azt a ferdeséget, tökéletlenséget eredményezi, amit ma látunk, hogy egyedül Kassák ismert. Úgy vélem, hogy az avantgárd csak olyan, jól látható és értelmezhető koncepció alapján montírozott keretfelésbe illeszthető be (akár több száz oldalas könyv formájában is), amely szükségszerűen töredékes és esetleges, tehát sem nem kánon, sem nem ellenkánon, hanem legfeljebb lebegtetett kánon. Mint például a Weöres Sándor által összeállított *Három veréb hat szemmel*,⁷ vagy a Denis Hollier által kiadott francia irodalomtörténet⁸ nyomán keletkezett *A magyar irodalom története*.⁹ Mivel nincs teljes egészében avantgárd életmű, csak a kicsiké, és az avantgárd irodalomtörténet számára Kristóf Károly, Reiter Róbert, György Mátyás, Mihályi Ödön és a hozzájuk hasonló kismesterek éppolyan konstitutívak – nélkülük el sem képzelhető az építkezés –, akár Kassák, Déry, József Attila és mások, együtt kell tárgyalni őket. Kontextusukat a nagyok életművéből kimetszett avantgárd réteg alkotja. Amit viszonylag nem nehéz megtenni, elég szépen elválnak a rétegek egymástól. Ez az eljárás a Kálmán által harmadikként említetthez állna a legközelebb, aminek a középpontjában az avantgárd áll, és amelyik a környezetét alig méltatná figyelemre. És bár ennél a koncepciónál a tárgyalt korra jellemző kánon rekonstruálása nem okoz különös nehézséget, át nem hidalható buktatót jelent(ett eddig) a történész saját kánonja, az aktuális kánon, amely előírja számára, mit hogyan kell olvasni. Ez az, amin nemigen lehet segíteni, mert nem elméleti, nem történeti és nem módszertani, hanem esztétikai probléma. Ugyanis nemcsak a laikus olvasat vizsgálja György Mátyást mondjuk Babits, Újvári Erzsit mondjuk Kosztolányi horizontjában, hanem a professzionális is. De ilyen olvasatban értelmezhetetlenek, értéktelenek, silányak; míg Kassák, Reiter, Mihályi stb., vagyis a társak kontextusába helyezve sokkal érdekesebbnek tűnnek.

4 ■ Europa! Europa? First bi-annual conference of the European Network for Avant-Garde and Modernism Studies (EAM) 29–31 May 2008. Ghent University, Belgium www.eam-europe.ugent.be

5 ■ Lásd különösen Balázs Imre József Reiter Róbertől, Bartalis Jánosról, Szentimrei Jenőről, Kahána Mózesről, Becski Andorról és Irénről, Szántó Györgyről és a „Kassák-iskoláról” (Sükösd Ferenc, Dobolyi Lajos, Gyárfás Endre, Erg Ágoston, Heves Ferenc) írt hosszabb-rövidebb portréit. In: Balázs Imre József: *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban*. Mentor, Marosvásárhely, 2006. A régebbiek közül említeni lehetne – csak találomra kiragadva – Borí Imre vagy Csaplár Ferenc számtalan portréját; Illyés Gyula, illetve Aczél Géza írásait Barta Sándorról (In: *Ingyen lakoma*. Bp., 1964. 293–339. old., ill. *Irodalomtörténet*, 1977. 342–367. old. és *Literatura*, 1976. 3–4. szám, 65–79. old.); Béli Miklós írását Raith Tivadarról (in: uő: *Érintkezési pontok*. Bp. 1974. 213–262. old.), Aczél Géza, Petőcz András, ill. Pomogáts Béla írásait Tamkó Sirtató Károlyról (*Literatura*, 1978. 1–2. szám, 83–102., ill. *Tiszatáj*, 1988. 4. szám, 62–77. old., ill. *Új Írás*, 1976. 1. szám, 109–114. old. stb.)

6 ■ Lásd pl. Szabolcsi Miklós: *Érik a fény: József Attila élete és pályája 1923–1927*. Bp., 1977

7 ■ *Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*. Szépirodalmi, Bp., 1977.

8 ■ *A New History of French Literature*. Harvard University Press, Cambridge, 1989.

9 ■ Főszerk. Szegedy-Maszák Mihály. Gondolat, Bp., 2007.

Kálmán könyvének ötödik, *Az avantgárd a kánonban* című fejezete a kánon mint szöveg, illetve a kánon mint nyelv elképzeléseivel foglalkozik, az utóbbi „valamely közös tudást testesít meg vagy nyilvánít ki” (221. old.). Majd az irodalmiság-kánonokról ír Szili Józsefet idézi, és azt állítja, hogy „ez már legalább a negyedik értelme volna a *kánon* szónak, hiszen itt sem Nagy Könyvekről, sem előírt vagy melegen javasolt értelmezési elvekről nincsen szó, hanem arról a szabályrendszeréről, amely a kor olvasói számára egy szöveget irodalmivá minősít” (223. old.). Engem sajnos nem tudott meggyőzni ez a fejtegetés. Még egyszer összefoglalva mondandómat: nem ismerjük, illetve nagyon-nagyon kevesen ismerjük a magyar avantgárd irodalom szövegeinek lehetséges korpuszát, nem létezik a Nagy Avantgárd Könyv. Nincsen közös tudás az avantgádról, nincsenek (alig vannak) értelmezési elvek, nem létezett olyan szabályrendszer, amely a kor olvasói számára irodalmivá minősített valamely avantgárd szöveget, és ilyen továbbra sem létezik (vagy mindegyiket annak tartjuk, vagy egyiket sem). Hogyan lehet valamit kanonizálni, aminek nem ismerjük sem a kiterjedését, sem a szerkezetét, sem a működését, sem a hatását?

Két olyan témát ismerek, amely az avantgárd és a kanonizáció összefüggésrendszerét vizsgálva tárgyyszerűen kutatható lenne: 1. van két kanonizált avantgárd szöveg, a *Mesteremberek* és *A ló meghal, a madarak kirepülnek* (az *Egy ember élete* nem avantgárd), miért nincs több? Miért éppen ez a kettő választódott ki? 2. 1921–1922 jól dokumentált fordulónak tekinthető abból a szempontból, hogy a dadaizmus és a konstruktivizmus fényében egy csapásra, vagyis alig néhány hónap alatt radikálisan felértékelődik a kritika szemében az 1915 és 1920 közötti évek magyar nyelvű avantgárd irodalmának termése (a *Máglyák énekeivel* bezárólag, amelyet Szabó Lőrinc méltatott a *Nyugat* hasábjain¹⁰). Nem az a kérdés, hogy miért – ez ismert –, hanem az összes többi eltűnésének, felszívódásának az okait volna érdemes részletesen megvizsgálni. Nincsen kizárva, hogy ezt a vizsgálatot lefolytatva hasonlóan meglepő eredményekre jutna a kutató, mint a magyar avantgárd irodalomnak vagy Kassák szerepének Bourdieu mezőelmélete alapján végzett vizsgálata (aminek szükségességét Kálmán C. György is felveti kötetében). Nemrég készült ilyen disszertáció,¹¹ kérdés, mennyire fogadja el, illetve akarja hasznosítani a szakma a kutatás első pillanatban meglepő-meghökentető végkövetkeztetéseit.

Két érdekes, elegyes tanulmánykötet került tehát forgalomba a történeti magyar avantgárd témaköréből; mindkettő bátran ajánlható nemcsak az érdeklődők figyelmébe, hanem az egyetemi oktatás céljára is. Az egyetemi képzés barkácsolójában közszemlére tett, megmunkálható munkadarabok között az avantgárd témájuk általában igénytelen, kevés szellemi izgalmat kínál, még sikeres kezelés esetén is minimális elismerést ígérő, igen kevésbé vonzó dolgoknak tűnnek; nem csoda, ha nem népszerű az avantgárdkutatás a fiatalok

körében. Ebben a két kötetben számtalan kidolgozásra váró, izgalmas téma rejlik. Egyik kötet, egyik koncepció sem nevezhető szintézisnek, de mindkettő folytatható, alakítható, és egymással kompatibilis. □

10 ■ 921. I. félköt. 551–552. old.

11 ■ Zoltán Péter: *Die Sprache der Positionen. Auswirkungen des Exils auf die ungarische historische Avantgarde in Wien, 1920-1926*. Univ. Wien, 2008. Fő felvetése szerint Kassák autonómia-elképzelésének (köztudottan ez vezetett a kommunista csoport, Révai, Lengyel, György és Komját 1917-es kiválásához, és ez volt Lukács György 1919-től haláláig képviselt lesújtó avantgárdkritikájának kiváló oka) rokon jellege a *Nyugat* által képviselt modernségével már a világháború éveiben világossá vált – legalábbis Osvát számára. Kassák és a *Nyugat* kapcsolata az emigráció éveiben sem szakadt meg teljesen, és – némileg leegyszerűsítve – a modernség fogadta be és indította el a kanonizáció útján Kassákot az emigrációból való hazatérése után. Végig benne is maradt a modernséget a hatvanas évek között ismét felértékelő törekvések áramában – az avantgárd irodalomból egyedülként ő bizonyult az autonóm mező hiteles reprezentánsának, ezért lett ő az egyszemélyes avantgárd. A legtöbb avantgárd író és költő valamilyen ideológia mellett kötelezte el magát, illetve, ettől az egykori elkötelezettségtől nyilván nem függetlenül, mintegy ifjúkori botlásnak minősítette saját avantgárd korszakát, megtagadta (és sok esetben ártotta) fiatalkori műveit. Kassák soha nem tagadta meg avantgárd korszakát és munkásságát, és csak minimális mértékben írt bele korai munkáiba (míg képzőművészeti anyagát később jelentős mértékben feldúsította).